

**ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені Олеся Гончара**

Петрушов Володимир Миколайович

УДК 1(091)

**ФІЛОСОФІЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО АДОГМАТИЗМУ:
ПАРАДОКС ВІРИ С. КІРКЕГОРА І SOLA FIDE Л.ШЕСТОВА**

спеціальність 09.00.05 – історія філософії

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора філософських наук

Дніпропетровськ 2008

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Українській державній академії залізничного транспорту на кафедрі „Філософії та соціології” Міністерства транспорту та зв’язку України.

Науковий консультант – доктор філософських наук, професор

Ярошовець Володимир Іванович, Київський національний університет ім. Тараса Шевченка, завідувач кафедри історії філософії.

Офіційні опоненти: - доктор філософських наук, професор

Ільїн Володимир Васильович, Київський національний університет ім. Тараса Шевченка, професор кафедри економічної теорії;

доктор філософських наук, професор

Смельянова Наталія Миколаївна, Донецький національний університет, професор кафедри філософії;

доктор філософських наук, професор

Братасюк Марія Григорівна, Київський національний університет внутрішніх справ, професор кафедри загально-юридичних дисциплін

Захист відбудеться „24” жовтня 2008 р. об 10:00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 08.051.11 у Дніпропетровському національному університеті Міністерства освіти і науки України за адресою: 49050, м. Дніпропетровськ, Т.Г. Шевченка, 1, Палац студентів ДНУ, к.30

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Дніпропетровського національного університету Міністерства освіти і науки України за адресою: 49050, м. Дніпропетровськ, вул. Казакова, 8.

Автореферат розісланий ” 19 ” вересня 2008 р.

Вчений секретар

спеціалізованої вченої ради,

доктор філософських наук, професор

В.Б.Окороков

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Періоди корінної перебудови уявлень людини про саму себе і навколишній світ завжди були насичені пошуками нових світоглядних парадигм. Особливо високої інтелектуальної напруги цим пошукам надало останнє століття — століття раціоналізму, і глибоких перетворень у всіх сферах життя суспільства.

Філософія дуже чутлива до різноманітних буттєвих трансформацій. Саме в її царині найкраще усвідомлюється потреба в якісно нових відповідях на виклики сьогодення. Їх спроможне дати лише нове мислення, яке враховувало б і достоїнства, і недоліки розуму. Таке усвідомлення виступає однією з головних тем у філософських запитах останніх десятиліть. Тому вдумлива, неординарна і глибока рефлексія стану світоглядного критицизму постає як нагальне завдання сучасних філософських досліджень.

Критична позиція активізує думку до пошуку нових ідей, які виступають результатом осмислення мінливих форм буття. У цій царині в останні десятиліття домінує постмодернізм, якому справді вдалося захопити ініціативу та завоювати життєвий простір майже у всіх сферах культурної самореалізації людини, ставши законодавцем «філософської моди» в середовищі інтелектуальної еліти і творчої інтелігенції.

У постмодернізмі здійснена радикальна спроба розриву з минулим, звільнення мислення від спрощених схем, застиглих стереотипів, віджилих міфологій. Основні контури філософського постмодернізму полягають у тотальній критиці класичного раціоналізму, замість якого пропонується «нова раціональність», яка сформувалася на основі інформаційної культури і будується на визнанні символічної й віртуальної реальностей третім, поряд з матеріальним й ідеальним, типом реальності. Критика традиційних норм і регуляторів здійснюється ним для того, щоб дати місце новому образу «споживача» культури, для якого інформація — культова цінність. Будь-які правила виступають щодо індивіда насиллям, репресією, від яких він повинен звільнитися.

На філософському рівні такими репресивними силами є логіка і раціональність. Тип індивіда, на який орієнтований постмодернізм, — це космополіт, який вільний від догматів, будь-яких традицій та норм і переводить їх у площину умовності. Це людина, яка абсолютизує свої природні інстинкти і цінує, насамперед, споживання. Це інтелектуал, який легко засвоює правила будь-якої мовної гри і так само легко звільняється від них.

Позиція постмодернізму відображає радикальний сумнів у можливості філософії існувати у вигляді деякої світоглядно-теоретичної та жанрової єдності. Він виникає як усвідомлення вичерпаності онтології, в рамках якої реальність могла б бути піддана творчому перетворенню. Історико-філософська рефлексія в глибинах нашої духовної субстанційності знаходить таке

явище, яке багато в чому передбачало постмодерністські побудови і спрямовувало свою критику на висхідні принципи раціонального мислення. Це явище репрезентує домінуючу тенденцію європейського мислення, яка вбирає в себе критицизм за визначенням і не розриває духовну субстанцію європейської людини на дві частини: «до того» і «після того». Така тенденція, виникнувши ще в античні часи і поступово набравши сили, позиціонувала себе врешті-решт як феномен європейського адогматизму.

Як різновид критичного філософування адогматизм спрямовує своє дослідження на виявлення парадоксальності та абсурдності низки проявів буття, його можна вважати парадигмою, що охоплює у концептуальному плані в першу чергу філософські течії скептицизму, нігілізму та постмодернізму, які демонструють найбільш критичне ставлення до різних форм світосприйняття.

Концентруючи увагу на запереченні, адогматизм спрямовує свою критику на висхідні принципи світоглядного мислення, висвітлюючи тим самим проблему витoku процесу становлення раціонального пізнання і переходу від «міфа» до «логосу» в європейській культурі впритул до межі, коли філософія формувала принцип тотожності мислення і буття, зробивши світ космосом, тобто влаштованим правильно, закономірно. Така позиція зумовила європейську традицію і призвела до повного та безумовного підпорядкування одиничного загальному, яке здійснив європейський раціоналізм у новітній час.

Саме в лоні екзистенціальної філософії, й особливо у С.Кіркегора і Л.Шестова, зароджується позиція активного наступу на раціоналізм. Вони виступають головними представниками європейського адогматичного мислення в той період.

Дослідження їх творчості висвітлює ту обставину, що адогматизм, поставивши основним питанням провокування думки мислячої людини на злам класичних канонів життя, розгортає критику у площині взаємовідношення віри і розуму. Віра проголошується другим виміром мислення, і це відкриває для людини нові горизонти бачення смислу свого життя. Адогматизм наповнюється потужною креативною силою. Важливо виявити і дослідити потенціал. «Парадокс віри» і *sola fide* (лише вірою) складають підґрунтя європейського адогматизму. Завдання адогматизму полягає в тому, щоб підвести філософську думку до межі, за якою парадокс втрачає свою гостроту й актуальність, а буття стає ще на один крок ближчим та відкритим для нас.

Глибокий історико-філософський аналіз проблеми віри та розуму показує, що їх конфронтація не абсолютна, і це дає вагомі підстави для пошуку форм розв'язання цієї проблеми. Запропонована в дисертації концепція інтегрального раціоналізму є такою спробою.

Стан наукової розробки проблеми. Виокремлення у проблемному полі сучасного філософського знання такого сутнісного явища як адогматизм та його концептуалізація здійснено вперше, хоча є низка праць, в яких висвітлені окремі аспекти теми дисертації. Це роботи таких науковців, як Шестов Л., Камю А., Мілош Ч., Гайденок П., Биховський Б., Коссак Є., Аверінцев

С., Малакін А., Лунчина Д., Аверин Б., Яковлев Б., Ісаєв С., Ісаєва Н., Ільїн В.В., Жулай В. та ін. В них досліджується філософські побудови і специфіка мислення Кіркегора, значення деяких його ідей для сучасної теорії та практики.

Дослідження філософського вчення Ф.Ніцше репрезентовано публікаціями Одуєва С.Ф., Перцева А., Давидова Ю., Подороги В.А., Папашвілі А.Д., Силуянова І.В., Синеокої Ю.В., Фокіна С.А., Ярославцева П.П., Ємельянової Н.М, Бичко І.В. та ін.

Філософські здобутки Л.Шестова досліджені у працях Бердяєва М., Булгакова С., Гальцева Р., Асмуса В.Ф., Носовича Н.В., Башенко І.В., Огорокова В.Б., Таранова С.В., Делокарова В.Х., Марченко О.В., Брагіна В.П., Визгіна В.П., Рябоконт О., Кувакіна В.А., Морєвої Л.М., Мотрошилової Н.В., Курабцева В.Л., Маслова А.І., Бахнікіна Ю.А., Ахутіна А.В., Кулікова В.В., Камю А., Мілоша Ч., Черних А.І., Шитова С.І, Ільїна В.В. та ін.

У роботах названих авторів висвітлені й концептуалізовані різноманітні аспекти мислення С.Кіркегора, Ф.Ніцше, Л.Шестова, у творчості яких європейський адогматизм репрезентований найбільш повно. Але ніхто з них у своїх дослідженнях не підійшов до виокремлення у працях цих мислителів адогматичних моментів, які утворюють сутнісне ядро такого феномена європейського світоглядного мислення.

Теоретичним підґрунтям дисертаційного дослідження виступають праці загальновідомих класиків світової філософської думки та провідних українських філософів, таких як Андрущенко В.П., Бичко І.В., Бичко А.К., Братасюк М.Г., Гнатенко П.І., Губерський Л.В., Ільїн В.В., Конверський А.Є., Кремень В.Г., Кримський С.Б., Лой А.М., Лях В.В., Михальченко М.І., Новіков Б.В., Петрушенко В.Л., Попович М.В., Пронякін В.І., Шабанова Ю.О., Шинкарук В.І., Ярошовець В.І., Ящук Т.І. та ін.

З'ясування співвідношення адогматизму і постмодернізму поставило завдання розгляду постмодерністських концепцій Дельоза Ж., Ліотара Ж.Ф., Еко У., Фуко М., Рорті Р., Гваттарі Ф., Вельша В. та ін.

Зв'язок роботи з науковими програмами, темами, планами. Дисертація виконана згідно з планом наукових робіт Української державної академії залізничного транспорту (м. Харків). Обраний напрямок дослідження пов'язаний із завданнями науково-дослідної роботи на тему: «Гуманітаризація та гуманізація технічної освіти», що виконується кафедрами гуманітарного факультету Української державної академії залізничного транспорту.

Об'єктом дослідження виступає адогматизм від витоків до сьогодення.

Предметом дослідження є світоглядна сутність адогматизму з його специфічними особливостями, проявами та інтенціями.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є пошуки і розробка онтологічно-концептуальних засад європейського адогматизму шляхом демаркації між релігійною філософією

адогматизму з одного боку і магістральною критичною традицією раціоналізму західної філософії з іншого, виокремлення «парадоксу віри» і *sola fide* як засадничих понять адогматичного філософування, розкривши їх суттєву роль в обґрунтуванні ідеї інтегрального раціоналізму.

Поставлена мета зумовлює розв'язання таких основних завдань:

- ввести в науковий обіг поняття «адогматизм» за допомогою розробки його теоретико-методологічних засад у площині історико-філософської ретроспективи;
- виокремити «подвійну рефлексію» С.Кіркегора, яка дає можливість виявити віру як парадокс і дослідити екзистенційну інтроспекцію мислителя, в результаті якої відбувається набуття досвіду сприйняття парадоксальності віри;
- розкрити «досвід адогматичного мислення» Л.Шестова як критичну метарефлексію над сучасною філософією;
- у площині філіаційної єдності ідей розкрити парадокс віри С.Кіркегора і *sola fide* Л.Шестова як «вхід» адогматизму в екзистенціальну філософію й обґрунтувати світоглядне значення формули «віра — можливість неможливого», «Бог — необмежені можливості»;
- на підставі сучасної рефлексії адогматизму в екзистенціальній філософії розкрити його парадигмальний характер;
- виявити європейські інтуїції Л.Шестова та креативні інтенції його адогматизму і висвітлити його науковий контекст;
- дослідити формулу «віра є ентелехія розуму» і показати її відображення в концепції інтегрального раціоналізму;
- здійснити ретроспекцію герменевтичної експлікації філософських ідей адогматизму;
- з позиції сучасної віртуалістики розкрити зміст кіркегорівської формули «від дійсності до можливості» й «від можливості до дійсності».

Наукова новизна отриманих результатів міститься у таких положеннях:

- виокремлено і концептуалізовано вперше такий сутнісний аспект філософського критичного знання, як адогматизм, а адогматичне мислення досліджене як історичний феномен, що має парадигмальну спрямованість;
- розкрито адогматизм в різноплановій історико-філософській ретроспективі, яка через екзистенційну і феноменологічну проєкції на площину «подвійної рефлексії» відображена в сучасних інтенціях розвитку критичного мислення;
- аргументовано введено термін «європейський адогматизм» як результат узагальненого аналізу критичних течій скептицизму, нігілізму і постмодернізму, кожна з яких стає джерелом ментально-креативних та онтологічних особливостей адогматизму (вільнодумство, контрраціоналізм, метафізичний скепсис). Вбираючи в себе найбільш плідні ідеї згаданих філософій і надаючи їм нові синтетичні смисли та значення, адогматизм спрямовує свою

активність на виявлення й аналіз найбільш гострих суперечностей буття та мислення (абсурду, парадоксів, контрадикцій).

- досліджені екзистенційні ідеї С.Кіркегора на основі розкриття ним парадоксальності віри як вияву парадоксальності самого християнства і виявлено, що його адогматизм виростає з критики ним гегелівської спекулятивної філософії та протестантської теології.

- доведено, що шляхи розвитку європейського критичного мислення ведуть до екзистенційної філософії Л.Шестова, у творчості якого адогматизм досягає логічної повноти і завершеності;

- детально проаналізовано з позиції концептуальних засад адогматизму філософські погляди Л.Шестова, які спрямовані на тотальну критику умоглядності як класичної філософії, так і теології, показана логіка руху його думки від тези «у світі все можливо» до визначення Бога як «необмежених можливостей»;

- обгрунтовано розкрито дотичність постмодерністських побудов і «досвіду адогматичного мислення» Л.Шестова. Постмодерністська концепція трансверсального розуму В.Вельша показана як неklasична онтологія сучасного адогматизму;

- проаналізовані європейські інтуїції Л.Шестова і креативні інтенції його адогматизму. Концепт адогматизму застосований для аналізу таких глобальних проблем сучасності, як «зіткнення цивілізацій», геополітичний порядок у світі, європейська інтеграція та ін.;

- сформульована з позиції філософії можливостей металогіка Л.Шестова і здійснена спроба її застосування в дослідженні реалій сьогодення;

- здійснене обгрунтування онтологічної спорідненості синектичного та адогматичного мислення, яка полягає у здатності поєднувати протилежності;

- введена формула «віра — ентелехія розуму» й на її основі сформульована концепція інтегрального раціоналізму, в якій гармонійно поєднуються філософська, релігійна і наукова форми відповіді на основні світоглядні питання.

Методи дослідження. Методологічною основою дослідження є концептуальні положення поставленої проблематики, які розроблені у працях мислителів світової та вітчизняної філософської думки.

Основними для цього дослідження стали методи, що дозволяють здійснювати розвідки в напрямку критики раціоналізму та пошуку нових світоглядних альтернатив. Використовувалися загальнонаукові принципи історизму, системності та світоглядного плюралізму у вивченні й узагальненні джерельної бази дослідження. Предметно-регулятивний аналіз змісту й аспектизація історико-філософських вчень здійснені за допомогою методологічних дискурсів філософської антропології, класичного екзистенціалізму і герменевтики. У контексті дослідження «археології»

скептицизму та характерних особливостей екзистенції сумніву застосовувалися такі методи, як феноменологічний та подвійної рефлексії.

Використання методів абстрагування та ідеалізації зумовило спроби прогнозувати з позиції адогматичного філософування розвиток деяких явищ сучасного мислення і трансформаційних цивілізаційних процесів.

Теоретичне і практичне значення дисертаційного дослідження визначається перш за все концептуалізацією адогматичного мислення, що може сприяти глибшому проникненню філософської думки в сучасну складну інтелектуальну ситуацію і пошуку світоглядних альтернатив, досягненню більш адекватного розуміння суті того тотального перегляду традиційних уявлень про світ та людину, який здійснив у останні десятиліття постмодернізм. Таке дослідження дозволяє значно глибше усвідомлювати трансформаційні процеси, які відбуваються у світі, а, особливо в Україні у період інтенсивних пошуків нею свого місця у світі.

Запропонована дисертація не лише пропонує діалог адогматичного та різних форм критичного розуміння світу людини, але й визначає нові дискурси в сучасній онтології та екзистенціальній філософії зокрема, які спираються на розвиток сучасного філософського знання і дають можливість у нових теоретико-методологічних вимірах описувати та розв'язувати вічні проблеми людського буття. Адогматизм не лише здатний поставити слушні як для свого часу запитання, але й спроможний виробляти теоретичні засоби для відповіді на них.

Результати дисертаційного дослідження стимулюють додаткові роздуми відносно несвоєчасності будь-якого роду непримиренних протиборств і назрілої актуальності для нової, непримушуючої методології, яка покликана культивувати стратегію взаємної доповнюваності різних форм духовно-пізнавального досвіду в сучасному суспільстві знання та рефлексії.

Висновки і рекомендації дисертаційного дослідження можуть бути також використані у викладанні нормативного курсу філософії, історії філософії та релігієзнавства у вищих навчальних закладах.

Апробація результатів дослідження. Основні ідеї дисертації були використані при читанні нормативних курсів філософії та релігієзнавства студентам Української державної академії залізничного транспорту (м. Харків). Найважливіші теретичні положення були представлені у формі доповідей та виступів на засіданнях кафедри філософії та соціології, теоретичних семінарах гуманітарного факультету, а також використані при проведенні дослідження на тему «Науково-дослідницький проект: метафізичний експеримент. Версія КОМЕТА (Комплексна методика трансцендентного аналізу)» серед студентів IV курсу вказаної академії, які вивчали нормативний курс релігієзнавства.

Основні положення і результати дослідження висвітлювалися в доповідях на Харківських Міжнародних Сковородинівських читаннях (1997,1998, 1999,2001, 2002, 2003-2007 pp.); на

Міжнародній науковій конференції (16-17 квітня 2008 року, в Київському національному університеті ім. Тараса Шевченка; на IX Міжнародній науково-практичній конференції «Людина, культура, техніка у новому тисячолітті», (22-23 квітня 2008 року) в Харківському національному аерокосмічному університеті ім. М.Є. Жуковського «ХАІ»; на Міжнародній науково-теоретичній конференції «Філософія освіти у контексті історико-філософського знання» (15-16 травня 2008 року) у Дніпропетровському національному університеті.

Публікації. Результати наукового дослідження відображені в монографії «Європейський адогматизм: історико-філософська ретроспектива, сучасні інтенції», у 25 наукових статтях, опублікованих у фахових виданнях, а також у 15 інших публікаціях.

Структура дисертації обумовлена метою і завданням дослідження. Дисертація загальним обсягом 417 сторінок складається зі вступу, п'яти розділів, п'ятнадцяти підрозділів, висновків і списку використаної літератури з 272 найменувань.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У *Вступі* обґрунтовано актуальність теми, розкривається науковий рівень її розробки, сформульовано мету і завдання дослідження, наукову новизну, вказується мета, теоретичне і практичне значення поданого дослідження.

Перший розділ «Втілення філософії нового мислення у європейському адогматизмі» присвячений розкриттю загального розуміння європейського адогматизму та його концептуалізації у площині історико-філософської ретроспективи, виявленню основ адогматичного світогляду С. Кіркегора і Л. Шестова, у творчості яких знайшла широке втілення філософія нового мислення.

У *першому підрозділі «Філософський проект європейського адогматизму: витоки, еволюція поглядів, сучасні форми та тенденції»* надано визначення адогматизму як сутнісного аспекту світоглядного знання, яке латентно зароджується у процесі ствердження так званих загально - значущих істин. Адогматизм має на меті руйнацію теоретичних основ догматичного мислення. Висхідною формою адогматизму у площині історико-філософської ретроспективи виступає скептицизм. Головне завдання скептицизму полягає у критичному розгляді знання та його істинності. У зв'язку з цим в роботі розглянута критика як невід'ємний атрибут філософського знання, підкреслено, що скептики здійснили першу спробу мислити широкомасштабно, звільнившись від авторитету різноманітних догм. Своїм філософуванням вони підготували ґрунт для виникнення у взаємовідношеннях віри та розуму трагічної напруги, яку

згодом принесло християнство; ця напруга, набравши неабиякого розмаху в середньовіччі, збереглася і дотепер. Еволюційні траєкторії руху чинників критичного ставлення до розуму і його побудов в історії мислення спричинили появу таких впливових на сучасне критичне мислення течій, як феноменологія й екзистенціалізм. У зв'язку з цим у дослідженні показано ставлення Е. Гуссерля і М. Гайдеггера до сучасного скептицизму.

На підставі запропонованої М.Фуко концепції археології знання розглянуто «археологію» скептицизму як концептуальне відображення сучасного адогматизму. Саме ця археологія наближає нас до концептуальних засад дослідження проблем європейського адогматизму в контексті широкого розуміння критики як атрибуту становлення нового знання і головної рушійної сили світоглядної парадигми. Як робоча дискурсивна практика в дослідженні використана нарративна форма дискурсу, яка дозволяє охопити досить широке коло текстів, думок, поглядів, пов'язаних з усвідомлення людського досвіду в подоланні конфліктів, суперечностей. Досліджуючи скептицизм на археологічному зрізі історико-філософських епістем, ми поширюємо нарративну модель на загальнолюдський процес еволюції критичного мислення, яке в сучасній формі адогматичного мислення стає дедалі впливовішим чинником сьогодення. У критичному плані нарративи здатні віддзеркалювати різноманітні світи, які існують лише за певних умов.

У роботі приділена увага розгляду раціонального та ірраціонального, які кваліфікуються як рівноправні форми пізнання світу. Адогматизм не можна вибудовувати суто раціональним чи суто ірраціональним, він має бути «універсальним сумнівом», а не наскрізь заперечуючим. Сумнів постає парадоксальною межею між раціональним та ірраціональним, на якій сам розум повинен визначитись, куди йому прямувати: чи туди, де панує думка, яка встановлює межі розумного, чи туди, де думка поступово розчиняється у відчутті безсилля перед межовим невідомим, що сприймається вірою. Це і є той парадокс, який одночасно звеличує розум і зводить нанівець весь його пафос у пізнанні світу. Завдання адогматизму полягає в тому, щоб підвести філософську думку до межі, за якою парадокс втрачає свою гостроту й актуальність, а буття стає ще на один крок ближчим і відкритим для нас. Адогматизм спрямовує свої зусилля на виявлення парадоксальності, абсурдності й контрадикторності як головних модальностей скептицизму. Походження тієї чи іншої філософії не можна вкласти в деякий апріорний діалектичний процес, проте «археологічні розвідки» скептицизму, його історичних прошарків засвідчують археологічну архітектуру адогматизму, який, ніби ментально-тектонічна платформа, утримує на собі увесь корпус філософських систем.

У дослідженні розкрито наявність зв'язку між адогматизмом і постмодернізмом. Постмодернізм якраз і виник через радикальний сумнів у можливості філософії існувати у вигляді деякої світоглядно-теоретичної та жанрової єдності. Він виникає як усвідомлення вичерпаності онтології, в рамках якої реальність могла б бути піддана творчому перетворенню. Постмодернізм є

тим етапом розвитку способів мислення, коли під знаком абсолютної назви та парадоксальності відбувається пошук нових форм вираження, які позбулися свого попереднього змісту і не знайшли нового. Це на перший погляд, порожні беззмістовні форми думки. Для адогматизму трансценденція, рефлексія, інтенція зберігають своє значення стосовно статусу суб'єкта, тому постмодернізм виступає для адогматизму предметом рефлексивного сприйняття та критичного аналізу. Постмодернізм та адогматизм пересікаються. У цьому плані в роботі розкритий зв'язок між адогматизмом та постмодерністською концепцією трансверсального (поперечного) розуму В. Вельша. Цей розум ми розглядаємо як неklasичну адогматичну онтологію. У площині співставлення показане латеральне (нелінійне) мислення, основною метою якого є генерування нових ідей та відхід від старих фіксованих стереотипів. Головне завдання латерального мислення полягає в тому, щоб прийти не стільки до правильного, скільки до ефективного розв'язання проблем, звільнитись від моделей-кліше, перебудувати стереотипи-схеми. Латеральне мислення здатне змінювати сприйняття і споріднене з трансверсальністю. Існує ще і так зване синектичне мислення, яке дуже схоже на латеральне. Можна стверджувати, що вони є спорідненими формами трансверсального розуму, головна функція якого – «сполучення протилежностей».

У роботі показано, що адогматизм здатний здійснювати пошуки альтернативного буття, адже нові світи народжуються в ментальних прошарках свідомості та підсвідомості, на їхніх стиках і розмежуваннях у формі абсурду й парадоксу. Для сучасного ж світу характерне зростання парадоксальності буттєвих проблем, загострення застарілих через їхню невизначеність, а тенденція до зняття кризових явищ відчувається надто слабо. Критика стає менш дієвою і не сприймається як чинник оновлення умов існування людських спільнот. Маємо засвідчити гайдеггерівську констатацію перебування буття у стані забутості. А це означає, що треба докласти надзвичайно великих зусиль, щоб адогматизм перетворився з арени «метушні думок» та їхньої історично-зверхньої конфронтації на сучасний інтелектуальний плацдарм філософського «боріння духу» заради перетворення світу на дійсно цивілізований ареал існування людства.

У другому підрозділі «Фідеїстична інтроспекція С. Кіркегора і критична метарефлексія Л.Шестова» здійснено рефлексію екзистенціальної позиції Кіркегора на шляху виявлення віри як основної теми його пошуків і на текстовому підґрунті проаналізовано критичну філософію Л. Шестова. На прикладі біблійного Авраама С. Кіркегор розгортає своє розуміння стану екзистенціуючого індивіда, коли той стоїть перед вибором віддати пріоритет або земному (одиночному), або божественному (загальному). У цій драматичній ситуації вибору «або-або» розкривається парадокс віри, яка не шукає виправдання у розуму, а сама виступає «новим виміром мислення». Цей вимір С. Кіркегор реалізує у формі «подвійної рефлексії» (екзистенційної та феноменологічної), яка психологічно ґрунтується на інтелектуальній здатності індивіда утримувати в полі мислення одночасно декілька думок і яка слугує С. Кіркегору принципом

споглядання релігійної істини. Це виводить його у площину розгляду віри в контексті співвідношення «істинного християнства» та «існуючого християнства». «Істинне християнство» надає перевагу індивідуальному суб'єкту, процес життя якого є надбанням справжньої віри. Це стає можливим лише у випадку відокремлення індивіда від умоглядного та наукового розуміння християнства. Для екзистенціального індивіда, який знаходиться у стані подвійної рефлексії, рішення про надання переваги або одиничному, або загальному треба приймати всередині часу. Примус до вибору і робить християнство парадоксом. Основа самого парадоксу християнства виявляється в тому, що воно постійно використовує час щодо вічного. Об'єктивне та наукове ставлення до християнства не дає можливості індивіду бути особисто зацікавленим у виборі між вічним та часовим; лише зацікавленість створює екзистенційну ситуацію набуття істинної віри, і це набуття не виключає стрибка. Існуюче християнство, яке вимагає від малого «я» заради «вічного блаженства» здійснювати вибір, і робить проблему віри парадоксом.

Раціоналізація життя наповнює його абсурдом, вихід з цього абсурду пролягає через парадокс віри. С. Кіркегор розкриває зв'язок «парадокс віри – абсурд буття» через постулат «істинного християнства». Саме його розуміння «істинного християнства» дає можливість говорити про проблеми зниження пристрасті віри в міру зростання культури, тому що мислення перетворило християнство на філософське вчення.

С. Кіркегор, вміщуючи віру всередину екзистенціальної оболонки буття людини, прагне захистити її від всілякої об'єктивації ззовні. Ізольована таким чином, віра перетворюється на «парадокс віри», бо ж вона, стаючи іншим виміром мислення, споріднюється з розумом у пізнанні буття. Але те, що є для розуму істиною, для віри лише привід, щоб показати своє ставлення до неї. З цього і починається адогматично-критичне мислення, в якому «парадокс віри» відіграє належну йому роль збудника філософської уяви.

Як і С. Кіркегор, Л. Шестов відкрито і рішуче виступив проти безоглядної та всеохоплюючої раціональності в мисленні людини. Концептуальне неприйняття Л. Шестовим класично-академічного стилю вираження метафізичних ідей слід визнати як його критичну метарефлексію над існуючою філософією, яка вибудовувалася ним на «досвіді адогматичного мислення». Адогматизм для мислителя стає методологічною формою інтелектуального самовираження, в якому він відкриває своє уявлення про світ життя людини парадоксальним способом мислення, що не виключає самого абсурду. Його адогматизм можна визначити як певну парадигму.

Л. Шестов, критикуючи умоглядну філософію, протиставляє їй дійсну філософію, першим кроком до якої є вироблення байдужості до будь-якого світогляду. Філософія повинна бути принципово іншою. Вона має декларувати свою свободу від об'єктивної логіки незалежних від індивіда етичних і наукових норм. Правільнішим буде звернення не до знання, а до незнання, до

невідомого, не до розуму, а до абсурду, ірраціонального. Ірраціональне більш потужна реальність, ніж знання. При цьому невідоме нічого спільного з відомим мати не може.

Треба визнати реальність абсурдного, ірраціонального, яке не вміщується в розум. Це розум породжує загальнообов'язкові істини, і вони втрачають силу, як тільки ми поглянемо на них з позиції невідомого. Невідоме, як і відоме, має статус реальності. Єдине, що відрізняє їх, – це неможливість невідомого бути одночасно і відомим, а відомого – невідомим. Але невідоме може раціоналізуватися, а те, що вважалося раціональним, раптом стає ірраціональним, яке не вміщується в розумі.

Звідси і завдання філософії – навчити людину жити у невідомому. Така філософія, як прояв свободи, має охоплювати невідоме як таке, але не у знанні, а в якихось життєвих ситуаціях й актах. Завдання філософії — бентежити людей. Л. Шестов хоче показати відкритість усякого буття, у тому числі й буття людей, допомогти їм отримати свободу пошуку істини там, де зазвичай її не шукають і не хочуть шукати. Його філософія стверджує необов'язковість істини. Така філософія звернена до людини самотньої. Вона для тих, хто може пізнати безнадійність. Його філософія суперечлива. Це перш за все виявляється в суперечливості вживання Л. Шестовим термінів. Сам Л. Шестов уникав дискурсивності й системності, протиставляючи їм афористичність, іронію, образність. У цьому він своїми текстами наблизився до сучасної наративної філософії. Але його наративність полягає в доведенні думок до абсурду.

Сутнісним завданням філософії, згідно з Л. Шестовим, є підготовка людини до можливих помежових ситуацій. Філософ неухильно еволюціонував до фідеїзму, і його погляди поступово стали вміщувати і трансцендентне. Завдання релігійної філософії – допомогти людині в приготуванні до свободи, невідомого і смерті. І не тільки звільнитись самим, а й звільняти людей від влади понять. Адже витoki буття в тому, що приховано, а не в тому, що виявлено. Релігійна філософія народжується в безмежній напрузі через подолання страху, того страху, який нав'язав нам спокуситель. Філософія є великою і останньою боротьбою за первозданну свободу і заховане у свободі «добре зело», яке розщепилося після гріхопадіння на наше німецьке добро і наше все знищуюче зло.

Бог у Л. Шестова такий же ірраціональний і німий, як і глибина людської душі. Бог – це деяка таїна, абсолютно невідома сила, яка може відкритися у трансценденції, у помежовій ситуації. Вірний духу свободи, Л. Шестов стверджує, що той, хто не злякається ні Бога, ні диявола, не ввійде в інший світ, який є справжнім. Цей світ лежить за межами буденності, і до нього людина може прорватися лише через певні перепони.

У житті людини дуже важливу роль відіграє випадок. Випадок – це вектор в інший світ, світ істини. Істина має творчий характер. Вона – втілення неповторності і в цьому розумінні пов'язана з ніщо, тому що тільки творчість із нічого має можливість давати нам небувале,

неповторне; справжня істина подібна до таїни. Як тільки ми захочемо відкрити таїну істинного, загального і необхідного, ми миттєво забудемо те, що бачили.

Л. Шестов розділяє істини розуму і справжні «живі» істини. Однією з ознак справжньої істини є свобода і множинність. Мислитель виступає проти системності. Його філософія асистемна, але спрямована і цілісна. Центральною проблемою цієї філософії трагедії є людина та її ставлення до світу і Бога. Для Л. Шестова людина — це її існування в помежовій ситуації, це свобода і творчість. Людина гріховна, але не винна, тому безвідповідальна і пасивна.

Саме життєві проблеми виступають у Л. Шестова пізнавальними орієнтирами, «емпіричними інтенціями» в катакомбах парадоксів, припущень і контрадикцій, які так майстерно він використовував у своїх творах. Теми буття, існування, їх дотичність до метафізичних проблем перетікають до нас з апейрону мислення Л. Шестова у формі адогматичних апорій. Вони ж і є предметом філософських роздумів на тлі сучасності, дослідження горизонтів майбутнього, які відкриваються для людини з висот шестовської творчості.

У *третьому підрозділі «Екзистенційний прорив адогматизму: парадокс віри С. Кіркегора і sola fide Л. Шестова»* розкрито філіаційний зв'язок засадничих понять С. Кіркегора і Л. Шестова. Для цих мислителів ментальні образи Абсурду і Парадоксу втілюють у собі конфлікт віри з розумом. На зміну критиці І. Кантом чистого розуму приходять ірраціоналістичний адогматизм С. Кіркегора і Л. Шестова, сповнений глибокого екзистенціального змісту. І саме в ньому ми знаходимо парадокс віри. Позиція Л. Шестова стосовно розуму заперечлива, а тому виникає парадокс: вихід там, де немає виходу для розуму людини. Парадокс цей витікає з питання: інакше для чого нам Бог? У Бога просять неможливого. Л. Шестов саме в абсурді бачить руйнацію наших надій. Для абсурду розум нікчемний, але існує щось вище за розум. Із неможливості все пояснити народжується абсурд. Л. Шестов робить висновок про марність розуму, з чого випливає крок до розуміння вищості ірраціонального. У дисертації підкреслено, що екзистенціалізм абсурду А. Камю стає внутрішнім віддзеркаленням парадоксальних сторін філософії С. Кіркегора і Л. Шестова. У філософських медитаціях С. Кіркегора і Л. Шестова є сутнісні моменти, які підкреслюють відкриття ними нового аспекту екзистенційного адогматизму. Він полягає в тому, що у критиці розуму з'явилася лінія, яка, виходячи з абсурду, спрямована у світлу сферу надії, де панує тільки віра (sola fide) і де та ж сама віра перекреслює всі надії на розуміння абсурду (парадокс віри).

Якщо сутність абсурду втрачається, то залишається лише віра, яка вища за розум. Віра є протидією абсурду, але в той же час вона його і створює. То ж перемога віруючого потребує його падіння (абсурду), але це і є те, що можна назвати парадоксом віри. Отже, «парадокс віри» і «sola fide» стають знаковими символами в європейському адогматизмі, відкриваючи напрямок у

сучасному екзистенціалізмі, в якому абсурд – цей апофеоз критики розуму – уже говорить від першої особи, власною мовою, семантика якої та наративи тісно пов'язані з цими символами.

Парадокс віри і *sola fide* існують лише під дахом абсурду і приречені не на мирне співіснування, а на специфічне екзистенціально-феноменологічне зіткнення саме на межі мислення, з одного боку якої знаходиться екзистенція «парадокс віри», а з іншого — феномен «*sola fide*». Чому так, а не навпаки? Тому, що «парадокс віри» екзистенційно походить з відчаю С. Кіркегора.

Л. Шестов вслід за М. Лютером *sola fide* приймає як символ віри. На перший погляд здається, що у Л. Шестова *sola fide* протистоїть самій суті його «досвіду адогматичного мислення», адже адогматизм не може сприймати будь-який догмат, у тому числі і «лише вірою». До того ж для адогматизму висхідним джерелом філософування є сумнів, в той час як *sola fide* не допускає ніяких сумнівів. Щоб уникнути цієї методологічної колізії, у назві дисертації *sola fide* Л. Шестова поставлена поряд з «парадоксом віри» С. Кіркегора, тим самим отримавши формулу сумніву.

Л. Шестов, йдучи від власної рецепції «парадоксу віри» до переконання «*sola fide*», обрав свій адогматичний шлях пошуку символу віри. І пролягає цей шлях через лабіринт розуму, віри, парадоксу й абсурду. Для нього віра започатковує і спрямовує мислення людини. Віра – це таїнство прилучення до абсолютно невідомого. Це таке невідоме, у сфері якого припустимо, що Бог вимагатиме від людини цілком неможливого, де немає місця не лише моральним, але й будь-яким іншим законам. Ми живемо у світі, де все можливе, але існує світ необмежених можливостей. Людина причетна до цього світу лише через віру поза будь-якими законами. Цього не можна знати, у це треба повірити, а тому воно невідоме і від людини Бог здатний вимагати «цілком неможливого». Для людини шлях у світ «можливості неможливого» пролягає лише через *sola fide*.

Другий розділ «Кіркегорівська доктрина відстоювання «істинного християнства» у світлі її теолого-адогматичного дослідження» висвітлює внесок С. Кіркегора у змістовне наповнення європейського адогматизму відстоюванням «істинного християнства» на викритті обмеженості церковної теорії у відображенні суті християнства і через співставлення критичних позицій С. Кіркегора та Ф. Ніцше на християнство.

У першому підрозділі «Адогматичний ідеал «істинного християнства» С. Кіркегора проти догматизму «існуючого християнства» розкривається критична платформа мислителя стосовно спекулятивного мислення. Висуваючи адогматичний ідеал «істинного християнства», який передбачає екзистенціюючого індивіда, С. Кіркегор спрямовує його проти догматизму «існуючого християнства». Цим створюється критична платформа розгортання аргументованої критики «спекулятивного мислення», що претендує бути підґрунтям сприйняття християнства.

Хибність спекулятивного мислення полягає в тому, що в питанні пошуку шляхів досягнення «вічного блаженства» (Бога) воно переводить розгляд проблеми із суб'єктивної в об'єктивну площину. С. Кіркегор наполягає, що християнином потрібно стати через суб'єктивне присвоєння віри. І саме це присвоєння віри зумовлює адогматичний контекст творів С. Кіркегора; воно позбавляє спекулятивне мислення права встановлювати істину в останній інстанції. Це царина екзистенціального індивіда. Коли вічна істина вступає у відношення з екзистенціальним індивідом, вона стає парадоксом. Цей парадокс визріває лише у глибині самого екзистенціального індивіда і виявляється наочно силою абсурду, а відповідною пристрастю внутрішнього є віра.

Спекулятивне мислення цього не приймає і не розуміє. Головне, проти чого виступає С. Кіркегор, викриваючи спекулятивне мислення, – це перетворення християнства на філософське вчення. Мислитель своїм особистим прикладом довів, що, вдаючись до різних науково-об'єктивних тлумачень християнства, ми впадаємо лише в оману, і це відбувається тим частіше, чим більше ми намагаємося поставити розум над вірою. Так, розум відкриває очі на світ, але він нам нічого не сповіщає про те, що саме з побаченого робить з нас людину. І лише віра, йдучи назустріч ризику та невизначеності, відчиняє нам брами, за якими людина вирізняє суто людське. Тут немає місця для жодної спекуляції.

У другому підрозділі «**Викриття обмеженості «церковної теорії» у відображенні суті християнства**» показано, що С. Кіркегор, розгортаючи свою теологічну критику «існуючого християнства» на підставі екзистенційної експлікації відчуття Бога (вічного блаженства) і внутрішньої потреби індивіда бути «нескінченно зацікавленим» у наявності цього відчуття, звертає увагу теологів на те, що саме цей аспект суб'єктивності у сходженні до віри ігнорується або перекручується церковною теорією. Церковна теорія, згідно з С. Кіркегором, протистоїть Біблії і перетворює історичне на дещо сучасне. Але цьому протистоїть сила переконання в біблійній істинності християнства.

У полеміці зі своїми опонентами С. Кіркегор розрізняє два висхідні питання, які визначають роль і місце церкви у сприйнятті християнства. Перше питання стосується історичної оцінки церкви, а друге є питанням довіри до сучасної церкви. На його думку, церква усуває всяку необхідність доказів, потрібних для Біблії, оскільки Біблія належить до минулого, тоді як церква є справою сьогодення. Офіційні теологи намагаються втілити вірування в церкву як у саме християнство. Але у С. Кіркегора такі підміни не визнаються. Він послідовно проводить свою екзистенціалістську позицію «істинного християнства». Сприйняття християнства — це суто суб'єктивна проблема, бо воно є справою духу і внутрішнього змісту. С. Кіркегор підкреслює необхідність дотримання розмежування між суб'єктивним та об'єктивним на шляху досягнення вічного блаженства індивідом, для якого християнство відкриває нескінченну пристрасть до істинної віри.

Таке розмежування має особливе значення для створення критичного підґрунтя, вкрай важливого для утримання адогматичного напруження між епістемою об'єктивного змісту та доксемою суб'єктивного значення, що достатньо адекватно відтворює загальну наративну модель філософського дискурсу контрадикторної спрямованості. У С. Кіркегора контрадикція розгортається на тлі церковно-теоретичних та суб'єктивно-християнських суперечностей, які надалі набувають гостроти парадоксів та абсурду.

У сучасних умовах тотального зубожіння людського ества потрібен С. Кіркегор, його пристрасна філософія, яка піднімає людину з колін і змушує кожного з нас робити етико-релігійний вибір заради спасіння душі, бо «спасаючи себе, спасеш людство», і тільки у цьому є істина пожертви Христа – кіркегорівська парадоксальна істина. Та суспільство не хоче дослухатися до таких даровитих мислителів, як С. Кіркегор, а він безперервно наголошує: зусилля людей треба зосереджувати не стільки на тому, «що є християнство», скільки на тому, «як стати християнином», як набути кіркегорівської парадоксальної віри, яка не обіймає все людство, абстрактне для індивіда, окремого, суб'єктивно існуючого. Церковна ж теорія продовжує експлуатувати застаріле спекулятивне мислення.

У своїх текстах С. Кіркегор майже цілковито поринає у світ релігійного життя і мислення, вибудовує на визнанні свободи індивіда свою екзистенціальну діалектику, в той час як «церковна теорія» догматизує християнство до такої міри, що і Бог вже не Бог, а критичне заперечення всього і всіх. Адогматизм С. Кіркегора звільняє переживання душі віруючої людини від застиглості, скам'янілості, духовної нерухомості тим, що створює екзистенціальний простір для діалектичних парадоксальних перетворень віри на християнську суб'єктивність. А «церковна теорія», апріорі виходячи з того, що перед нею уже немов би «готові християни», всю справу виховання віри до Бога звела до прийняття вчення християнства. «Церковна теорія» не здатна слугувати підґрунтям сприйняття «істинного християнства», бо вона обмежена внутрішнім догматизмом. Спроба С. Кіркегора зняти це обмеження у філософському розумінні цілком вдала і полягає в тому, щоб повернути кожного індивіда, який шукає «вічне блаженство», на шлях парадоксально-релігійної інтенції через внутрішнє екзистенціювання.

Духовна сила кіркегорівського вчення про «істинне християнство» полягає не в тому, що це істина в останній інстанції, і не в тому, що шлях до екзистенції пролягає через глибини суб'єктивності. Ця сила розкривається в піднесенні самої людини над усіма теоріями, догматами та онтологіями: людина повинна зрозуміти себе сама, і перш за все повірити, що це можливо. Досягти віри в Бога можливо лише за умови, що ти здатний повірити в самого себе, адже в тобі присутній Божий дух тоді, коли ти сам цього хочеш, коли прагнення до вічного блаженства перетворюється на «нескінченну пристрась», але про це церковна теорія мовчить.

У третьому підрозділі «Полемічний аналіз критичних позицій

С. Кіркегора і Ф. Ніцше з приводу їхніх поглядів на християнство» показано, що адогматичні позиції та погляди С. Кіркегора («подвійна рефлексія», «присвоєння віри», «парадокс віри» і т.п.) найбільш рельєфно виявляють себе на тлі компаративного аналізу антихристиянських настроїв та міркувань Ф. Ніцше. Для С. Кіркегора – Бог, для Ф. Ніцше – «розіп'ятий Бог» виглядає не інакше як найглибший парадокс людини: для першого через обраний шлях до Бога («парадокс віри»), для другого – через сприйняття Бога (хіба хтось може бути сильнішим за нього або бути розіп'ятим?). Компаративний підхід до адогматичної філософії С. Кіркегора і Ф. Ніцше є перспективним та плідним з точки зору доктринальної реконструкції сучасної теології.

Для цих мислителів християнство стало життєвим випробуванням на здатність протистояти світові своїми філософськими поглядами та принципами. Вони намагалися відтворювати світ лише в автентичності своїм власним думкам. Їхні ментальні шляхи пересікаються на головному культурному перехресті духовних напрямків – на християнстві. У С. Кіркегора ми помічаємо деміургічне ставлення до питання «як стати християнином?», а в Ф. Ніцше спостерігаємо епікурейську нетерпимість до християнства. Але в них є спільний адогматичний елемент мислення – вони визнають парадоксальність християнства: для Кіркегора воно є таким по суті, для Ніцше воно визначається в парадоксальній формі «Бог на хресті» (розіп'ятий Бог – нонсенс). Це єдина точка дотику міркувань обох філософів стосовно християнства.

Третій розділ «Парадигма європейського адогматизму Л. Шестова – філософський виклик часу» присвячений аналізу здобутків Л. Шестова як мислителя, адогматизм якого можна вважати викликом часу.

У першому підрозділі «Наративний аналіз текстологічного корпусу творчої спадщини Л. Шестова» виділено два найбільш «критичних» аспекти його філософування: контрадикторної полеміки з іншими мислителями і застосування ним так званих адогматичних екзистенціалів, які відтворюють яскраву палітру суджень філософа в адогматично-екзистенціальному контексті. Увійти в ментальний світ Л. Шестова можна за допомогою так званого синектичного мислення, яке полягає у поєднанні в одному акті мислення двох взаємно протилежних думок. Л. Шестов мислив синектично. З позиції наративного аналізу шестовські тексти постають як способи самовираження авторської думки, притаманні внутрішній структуризації світу і самого себе. Через наратив Л. Шестов створює художньо - філософський образ свого адогматизму, онтологічний зміст якого розгортається ним з позиції контингентності – оцінки дійсності з точки зору співвідношення необхідності і можливості. Це виступає для нього основою нового бачення світу всупереч існуючому.

Контрадикторні аспекти шестовського адогматизму в першу чергу виражаються в метафізиці розуму. Шестовська метафізика – це життєвий світ між вірою і розумом. Коли він критикує Е. Гуссерля за його звеличення розуму, то інструментом критики є власний шестовський

розум, який діє від імені релігійної віри, що є іншим виміром мислення. Шестовська віра сповіщає світові про себе мовою філософського дискурсу.

У сфері розуму Л. Шестов і Е. Гуссерль займають діаметрально протилежні позиції. Для Е. Гуссерля феноменологія є розум, а Л. Шестов ставить під сумнів розумність людини і всіляко бореться проти розуму. Це породжує суперечності, контрадикції і парадоксальні звороти. Але все одно Л. Шестов залишається на території мислення і розуму, вбачає буття у вимірах протиріч крізь призму суперечливих думок та парадоксальних зіткнень ідей. Його шлях - шлях прямування до свободи від загальноприйнятого раціоналізму мислення.

Другим тематичним напрямком нарративного аналізу є розгляд широкого кола адогматичних екзистенціалів, навколо яких мислитель розгортає різноманітні сюжетні лінії. Екзистенціали — це особливі вербально-текстові фрагменти, або ж окремі слова чи фрази, що утворюють предмет.

У Л. Шестова екзистенціали народжуються у вигляді «вільної думки». Прояв її – це готовність думати парадоксально, скептично, адогматично. Саме дух вільного мислення стає витокком для появи адогматичних екзистенціалів, таких як «можливість неможливого», «відмовся від життя, збережи себе» та інших. Це шаблі сходження до нового буття. Вони в кожному окремому випадку постають як нарративні одиниці текстового повідомлення про стан «буття», під яким Л. Шестов розуміє майже всі сфери людської діяльності і те, що на перший погляд здається зовсім не пов'язаним між собою, в окремих судженнях філософа виявляється придатним для смислового поєднання в одному сюжетному фрагменті.

Для нарративного аналізу тексти Л. Шестова стають джерелом нових смислових конструкцій відносно відомих філософських понять.

Розглядаючи життєвий світ і сучасну його екзистенціалізацію, ми можемо стосовно українського суспільства скористатись шестовським адогматом «карколомності» або «запаморочення» на шляху модернізації власного життєвого світу. Аргіогі нам відкривається очевидність вибору європейського напрямку розвитку, але ж а posteriori ми не можемо подолати своє минуле.

У другому підрозділі **«Актуалізація нового європейського мислення на підставі сучасної рефлексії адогматизму в екзистенціальній філософії Л. Шестова»** здійснений аналіз шестовських інтуїцій і його бачення сучасного йому європейського світу. Сучасне європейське мислення загалом сприймається як мультиментальне, інтерсуб'єктивне, креативне. Ці його ознаки свого часу виявив Л. Шестов, загострюючи увагу на проблемі критичного ставлення до дійсності через власну інтуїцію. Вона є для нього шляхом пізнання. Л. Шестов знав і вивчав життя людей тогочасної Європи.

Із творчого доробку мислителя найбільший інтерес для нашого суспільства може викликати те, що при відповідному переусвідомленні його

значення для нинішніх реалій допоможе українству посісти гідне місце серед європейської спільноти. Л. Шестов стверджує, що західно-європейські ідеї завжди у нас набували фантастичного характеру. Але ми різні, у нас докорінно різні філософії можливостей. Наше прагнення до європейської спільноти «коштуватиме» українській нації певної частини її менталітету, тієї частини, яка відрізняє «нас» від «них» саме через розбіжності філософії можливостей.

Тому для нас, українців, щоб національна ідея як мета нашого існування не перетворилася на парадоксальне телеологічне виправдання обмеження національного поступу у світі, є необхідним усвідомлення актуальної потреби у філософії можливостей, яка може з'явитися як наслідок творчого опрацювання адогматизму Л. Шестова.

Сучасна європейська спільнота виглядає мультикультурним утворенням, у якому рівноправно представлені культури корінних націй та асимільованих народів. У цьому середовищі виникає принципово нова модель розуму – трансверсального розуму, що докорінно відрізняється від метафізичного тотального і модерного плюрального розуму. Це розум доби постмодерну, який засвідчує зміни у мисленні сучасних європейців. Л. Шестов у свій час виніс вирок трансцендентному розуму виявивши велику інтуїцію. Його адогматизм може стати продукотворчим матеріалом для формування підвалин трансверсального розуму, бо шестовський заклик до порядку зовні і найповнішого внутрішнього «хаосу» є дійсно принципом, який збігається з відношеннями між сучасними видами раціональностей. Ідеологічно трансверсальність наближається до адогматизму через поняття «ризом». У ризоматичній структурі Ж. Дельоз і Ф. Гваттарі побачили аналогію для сучасного типу мислення. Це мислення здатне поєднувати відмінності. Через ризом існує вихід на адогматичне мислення, яке має виконувати парадоксальне завдання - зводити разом можливе і неможливе. Розвиток парадигми трансверсального розуму пліч-о-пліч з адогматизмом відкриває принципово нову перспективу перебудови людського буття.

У третьому підрозділі «Екзистенційний простір європейського мислення у поєднанні віри та розуму» з позиції адогматизму формулюється метафізичний постулат «віра є ентелехія розуму» і тим самим встановлюється онтологічний зв'язок між цими основоположними філософськими категоріями. Взагалі розум людини не протистоїть вірі як такій, а віра у свою чергу не відкидає розум. Але в історії філософії сталося так, що віру і розум почали розглядати як опозиційні категорії. Слід підкреслити, що сприйняття Бога як розуму – найважливіший крок для людства. Розум і віра не повинні сприйматися антагоністами мислення. У Л. Шестова як і у С. Кіркегора відстоюється віра – абсурд, тобто віра, створена на абсурді. Але так як абсурд — це ще й антирозум, тоді віра збігається з антирозумом. У цих мислителів віра – це інший вимір мислення. Аналізуючи шестовське філософування, можна зробити висновок, що сучасний екзистенціальний простір європейського мислення вміщує в себе віру як ентелехію розуму.

Ентелехія в Аристотеля означає перетворення можливості на дійсність. Розум є «повнота здійсненності» віри, бо віра значно ширша і глибша за розум. Вона потенційно містить у собі розумові начала, і якщо можуть існувати абсолютні умови (на рівні Божественної віри), то віра здатна повністю реалізуватися у розумі. Віра як форма «сущого» знаходить шлях до людського світу безліччю можливостей у тому числі і через абсурд. Але існує зворотній шлях від розуму до віри й не один. Л. Шестов обрав найпарадоксальніший – через абсурд: те, що розуму видається абсурдом, для віри є істиною. Цей шлях занадто складний для розуміння, а тому не кожен може сприйняти його як «свій» особливий шлях до віри, до Бога, до космічного безсмертя.

Зворотній шлях від розуму до віри з точки зору історичної плинності буття є процесуальним шляхом згортання актуального, існуючого реально в дещо потенційне, віртуальне. Це спроба зняття ентелехії через абсурдизацію історичного наповнення буття, позбавлення його будь-якого смислу в розгортанні у часі, це надприродне поглинання матерії і перетворення її на непричетну ні до чого ентропію. Це стан зникнення у Всесвіті розуму як чогось небувалого, потенційно нового, що здатне потім знову повернути людство до розуму. Це трагедія Всесвіту, космічна трагедія, яка може мати хоч якесь значення, якщо збережеться віра повернення до Розуму. І то має бути Бог. Але це все ж таки шлях, що бентежить і позбавляє елементарної здатності до мислення, шлях божевілья. С. Кіркегор і Л. Шестов були переконані, що альтернативи на цьому шляху немає.

Четвертий розділ «Ретроспективно - герменевтична експлікація філософських ідей адогматизму» присвячений розгляду філософії адогаматизму в контексті відтворення та своєрідної структури виявлення його спорідненості з вільнодумством і скептицизмом.

У першому підрозділі «Адогматичне вільнодумство як креативний опір дійсності» розглядається адогматичне вільнодумство як важливий чинник критичного мислення. Вільне мислення – це прерогатива свободи, і воно не- можливе без відчуття переживання екзистенції свободи. Сильний духом індивід зберігає власну свободу мислення, а це і є з його боку креативним опором дійсності. Опинившись у дійсному житті, яке є абсурдним, людина розуміє, що треба мислити інакше, всупереч принципам, що панують, тому вільнодумство можна розглядати як рішучість індивіда до дій. Л. Шестов розумів, що шлях до вільнодумства пролягає через життя, а сумнів прокладає шлях до опору. У наш час суспільним носієм вільнодумства виступає еліта, яка здатна критично ставитися до сучасності.

У роботі висловлюється думка, що адогматичне вільнодумство — це шлях до глибокої віри, яка звільнює від «раціональної омани». У розгортанні вільнодумства велике значення має стрибок у мисленні. Саме він дає парадоксальне переосмислення буттєвих ситуацій, які не задовольняють людину. І Л. Шестов, і М. Гайдеггер стверджують, що кожна людина має право мислити по-своєму. А це і є екзистенціальним заклик до адогматичного вільнодумства. Гайдеггерівське

мислення співпадає з адогматизмом у його вільнодумному прояві. У певному значенні вільнодумство започатковує культуру ставлення до дійсності і цим забезпечує адогматизму відповідне місце у філософії.

Спираючись на критицизм С. Кіркегора і М. Гайдеггера, зроблено висновок, що саме мислення про абсолют (Бога) є саомисленням абсолюту в окремій людині, а тому вільнодумство взагалі має бути необхідністю адогматичного мислення. Креативний опір дійсності є не лише теоретичним аспектом адогматичного філософування, але й нагальною потребою пошуку нових підходів до світоглядної оцінки непростих сучасних реалій.

У другому підрозділі **«Аргумент безпідставності адогматичної думки та її життєва обґрунтованість: контрраціональний аспект мислення»** розкривається адогматичне мислення з боку його життєвої обґрунтованості. Вже з розгляду адогматичного вільнодумства, в основі якого лежить свобода мислення, логічно витікає безпідставність суджень. Ця безпідставність виступає як певний аргумент адогматичної думки. Існує колізія між наявністю аргументу безпідставності адогматичної думки і її життєвою обґрунтованістю, що і зумовлює відповідну інтелектуальну реакцію у вигляді контрраціонального мислення. Сучасна буттєва ситуація, в якій перебуває людина і світ, тривожна, бо думка заміщується інформаційними технологіями. Тому ми можемо стверджувати, що наші уявлення про обґрунтованість мислення не такі вже й достовірні, але, на жаль, ми ще не навчилися довіряти безпідставній адогматичній думці, яка вільно почуває себе серед алогізмів, парадоксів та абсурду. У творчому процесі безпідставність мислення означає одне – не варто шукати обґрунтування тому, що народжується.

Але безпідставності протистоїть життєва обґрунтованість адогматичної думки. Л. Шестов вибудовує своєрідну діалектику відношень між безпідставністю та обґрунтованістю адогматичної думки. З одного боку, життєва обґрунтованість її міститься в тій же безпідставності, а з іншого – безпідставність присутня і в самій життєвій обґрунтованості. Через цю суперечливість відкривається новий аспект адогматичного мислення – контрраціональність. Протиставлення раціональності існує у сфері повсякденності. Для Л. Шестова ця обставина набула великого значення: свої тексти він вибудовує у вигляді наративного розгортання колізій між безпідставністю різних суджень та життєвим обґрунтуванням власних поглядів.

Стосовно нігілізму слід зазначити, що існує перетин активного і пасивного нігілізму з адогматизмом. Пасивна форма тяжіє до безпідставності, активна — спрямована на обґрунтованість. Коли безпідставність та обґрунтованість опиняються поруч, мислення стає контрраціональним як суперечлива присутність в одному судженні елементів раціонального та ірраціонального. Звідси і поява абсурду, парадоксальності думок.

Контрраціональність, визрівши в мисленні людини, не обминає її поведінки. Л. Шестов наділяє розум здатністю до контрраціонального мислення як парадоксальної форми його діяльності.

У результаті здійсненого аналізу стає зрозумілим, що серед нескінченної кількості філософських систем майже кожна з них розпочинається і завершується адогматизмом. Вперше, коли аргумент безпідставності стає засновником для створення нової філософії; вдруге, коли «обґрунтованість» стає засобом самозахисту від критики з боку вже існуючих філософій. Зрілість філософської системи визначається тим, як близько здатна вона розглядати безпідставність та обґрунтованість, поставивши їх поруч, тобто наскільки ліберально вона здатна сприймати і відстоювати контрраціональний аспект мислення.

У *третьому підрозділі «Метафізичний скепсис адогматизму: екзистенція сумніву та феномен скептицизму»* розкривається ставлення адогматизму Л. Шестова до метафізики, аналізується екзистенція сумніву. Адогматизм скептично настроєний проти метафізики, але при цьому спостерігається парадоксальна картина: чим більше адогматизм спрямовує зусиль на критику метафізики, тим більше його скепсис виглядає метафізичним. Тому у Л. Шестова можна знайти своєрідні «метафізичні» постулати, які є висхідними в розгортанні критики метафізики з позиції адогматизму. Так як, згідно з Л. Шестовим, метафізика ніколи не досягне повної перемоги, то є слушною думка, яка перетворює метафізичний скепсис на екзистенцію сумніву, ставлячи її поряд з феноменом скептицизму. У метафізиці Л. Шестова цікавить її здатність відгукуватися на запити людського буття з його екзистенціями, боріннями духу та життєвими суперечностями.

До аналізу залучається і Е. Гуссерль. Згідно з цим мислителем, криза розуму тягне за собою «екзистенціальну кризу буття» і навпаки. Якщо постійно залишатись у цьому кризовому колі, то для людей сьогодення існує загроза потонути в морі скепсису. Ось чому розкриття змісту метафізичного скепсису через феномен скептицизму та екзистенцію сумніву має ключове значення для метафізичного розуміння сучасного європейського адогматизму. Але ж саме в адогматизмі ми спостерігаємо постійне напружене протистояння гносеологічної та аксеологічної сторін буття. Це зумовлює присутність подвійної рефлексії в адогматичному мисленні. Завдяки цій рефлексії адогматизм заглиблюється своїми ідеями в життєвий простір людини.

Сумнів може виступати і як феномен, і як екзистенція, виявляючи таку специфічну бімодальність. В міру того як сумнів почав виступати бімодально, сам скептицизм як критична філософія почав перебудовуватися в ширшу сферу філософування – в адогматизм.

Отже, адогматизм виступає філософською традицією протистояння догматизму. Як зазначалося ще в першому розділі, безумовним є те, що адогматизм слід вважати «спорідненим» скептицизму, а також розглядати його поряд з нігілізмом і постмодернізмом як філософію

критичного спрямування. Допустимо вважати адогматизм саморефлексією скептицизму. Уособлений сумнів має екзистенційний характер. Жоден мислитель не гарантований від попадання в пастку скептицизму, назва якої — парадоксальність мислення. Сумнів народжується як філософський настрій і є особистісним переживанням, екзистенцією, а тому жодній об'єктивації не підлягає.

П'ятий розділ «Трансформація філософських ідей адогматизму у концептуальні засади інтегрального раціоналізму» присвячений розгляду у площині формули «віра – ентелехія розуму» та екзистенціалів С. Кіркегора «від дійсності до можливості» та від «можливості до дійсності», трансформацію філософії адогматизму в засади інтегрального раціоналізму з виходом на науковий контекст.

У першому підрозділі «Адогматичне відображення формули «віра-ентелехія розуму» у концепцію інтегрального раціоналізму» показано, що в умовах нехтування духовними ідеалами і кризи раціоналізму виникають нові відношення між розумом та вірою. Як було підкреслено раніше, європейський адогматизм виконує конструктивну роль творчого філософського мислення; розум повинен творити людину, а не знищувати її єство, як це відбувається в умовах техногенної цивілізації. Проте сам розум виконати цю місію неспроможний, це можливо лише в поєднанні з вірою. Розум спрямовується вірою, а віра розкривається розумом, і це дає підстави стверджувати: віра є «ентелехія розуму». У дослідженні підкреслено, що розумне ставлення до світу не може здійснюватися без віри: ідея божественного створення світу освячує розум, а розум, не освячений вірою, є безвідповідальним. Саме філософія європейського адогматизму стає на заваді такій безвідповідальності. Формула «віра є ентелехія розуму» своїми складовими вказує нам на смислове поєднання філософії (ентелехії), релігії (віри) та науки (розуму). Коли ми говоримо про адогматичне відображення формули «віра є ентелехія розуму», то маємо на увазі те, що для її сприйняття потрібне трьохвимірне (філософсько – релігійно – наукове) мислення, яке ми і називаємо інтегральним раціоналізмом.

Згідно з цим «парадокс віри» тепер полягає не у відмові від розуму, а, навпаки, віра стає його ентелехією. Те саме можна сказати і з приводу *sola fide*. Відтепер віра не уособлюється як єдиний вимір мислення, якому відкривається істина, але вона спонукає нас мислити глибше – ширше – трансверсально, кожного разу знаходячи адекватні переходи і шляхи до більш гнучких динамічних (адогматичних) форм пізнання світу. Те, що раніше С. Кіркегор і Л. Шестов поклали в основу своїх філософій у боротьбі з розумом, тепер вже висвітлюється в новому контексті сучасного адогматизму, в контексті виникнення інтегрального раціоналізму, який повинен посісти чільне місце в загальнофілософській культурі мислення. Він стає в нагоді кожному індивіду, який прагне мислити неординарно.

Формування інтегрального раціоналізму слід починати з пробудження релігійної віри. Саме з такого пробудження розум починає визнавати своє призначення. Перевтілення Божественного духу в розум вимагає від людини підносити те, що гідне творця, – життя, досконалість, мудрість. У світі немає нічого досконалішого, ніж життя, але воно вимагає до себе мудрого ставлення. Філософія надає людині мудрості, релігія переконує нас у незаперечності життя, а наука покликана творити досконалість. Це і є очевидністю інтегрального раціоналізму.

Сама ж духовна субстанція відкрита для якісної трансформації критично-адогматичних розмежувань між сферами філософії, релігії та науки в суцільну континуальну сферу критично-поєднувального мислення інтегрального раціоналізму. Інтегральний раціоналізм робить розум рухливим, відкритим для об'єднання різних форм пізнання світу, здатним узгоджувати різнотипні раціональності і визнавати ірраціональне як свою протилежність на межі відсутності цих раціональностей.

У другому підрозділі **«Віртуальні світи С. Кіркегора: «від дійсності до можливості» та «від можливості до дійсності»** здійснена філософська експлікація інтегрального раціоналізму на прикладі так званої віртуальної реальності.

Розкривається гра віри і розуму як показова модель інтегрального раціоналізму. На підставі деяких положень екзистенціалізму Кіркегора показані «буттєві прояви» віртуальної реальності, які збігаються з постмодерністськими.

Віртуальний світ С. Кіркегора такий, що його можна вважати філософсько-топологічною моделлю тих явищ, які відбуваються із психічними станами людини під час екзистенціювання. Без віри в повернення з віртуальної реальності увійти в неї неможливо, як і без віри в Бога неможливо увійти в царство небесне. Людина повинна зберегти в собі суто людське, а саме душу, навіть побувавши чи у віртуальній реальності, чи у космічному просторі, бо у всьому присутній Бог. Єдина його реальність не позбавляє людину віри, індивідуальності, обраної екзистенції. Парадокс у тому й полягає, що людина, виходячи за свої межі (екзистенціюючи), все ж залишається в собі, у царині Бога.

З адогматичної точки зору у сприйнятті віртуальної реальності виникають обставини одночасності сприйняття того, що дійсність вища за можливість і навпаки. У логічному сенсі це є парадокс, адже це одночасна відмова і від віри, і від розуму. Тому в роботі для оцінки сприйняття віртуальної реальності через призму екзистенціювання запропоновано формулу контингентно-адогматичного мислення. Така формула може бути використана в екзистенційно-феноменологічних концептуальних конструкціях створення віртуальної реальності з метою розбудови алгоритмів філософського аналізу явищ та предметів уявного характеру (фантомних образів, змін станів свідомості тощо).

У третьому підрозділі «Науковий контекст адогматизму Л. Шестова» розкритий підхід мислителя до наукового пізнання в контексті претензій науки відкривати «велику світову таїну». Згідно з Л. Шестовим, існуюча наука цього зробити не здатна.

Ми можемо стверджувати, що слід шукати інші напрямки наукового пізнання, які пов'язані з нетрадиційними методами досліджень. Цей аспект інтегрального раціоналізму постає як проблема взаємодії офіційно визнаної науки та неофіційної (паранауки), яка поширює засади досліджень і на сфери ірраціонального, парадоксального, аномального. Л. Шестов вважав, що завжди існували ненаукові прийоми пошуку істини. І от сучасна паранаука різними способами прокладає шлях до розкриття так званих резервних можливостей людини. Питання про об'єднання позицій науки та паранауки вирішує дієздатність та спроможність інтегрального раціоналізму. Л. Шестов пропонує поєднувати у своєму мисленні наукове і паранаукове ставлення до дійсності.

У роботі показано, як намагаються використати для пояснення деяких паранаукових доктрин синергетику. У намірі представників паранауки усвідомити сучасні теоретичні концепції у співставленні з власними наробками є позитив, спрямований на формування підґрунтя для інтегрального раціоналізму. Отже, рух мислення до інтегрального раціоналізму як нової форми мислення на підґрунті адогматичних ідей Л. Шестова має здійснюватись через методологічне подолання існуючих перешкод у порозумінні офіційної науки та неофіційної паранауки. В остаточному варіанті повинна з'явитися єдина наукова інституція, яка інтегрує в собі філософський онтологізм і релігійну переконаність.

Шестовська критика науки не є прямим відстоюванням паранауки, проте цей критичний настрій зумовлює нові відносини між філософією, наукою і релігією – це відносини «пізнавального консенсусу», або «всі судження мають право на існування». Паранауковий «позитив» Л. Шестова полягає у спробі онтологізувати проблему «можливості неможливого» через включення її у філософський, науковий та релігійний контексти одночасно. У випадку визнання онтологічної проблеми «можливості неможливого» вірогідністю досягнення уявного горизонту пізнання світу філософія, наука і релігія мають визначитися зі спільними шляхами осягнення метафізичної сутності цієї проблеми, одним з яких є інтегральний раціоналізм. Критика Л. Шестовим науки надає нам додаткові вагомні підстави для творчої розробки концепції інтегрального раціоналізму на філософсько-методологічному підґрунті сучасного європейського адогматизму.

ВИСНОВКИ

У висновках підводяться підсумки дослідження, відзначається, що європейський адогматизм як невід'ємна частина європейського інтелектуалізму постає потужною креативною силою, яка поєднує в собі філософську традицію критичного світосприйняття і творчу варіантність нинішнього мислення, спирається на історію та сучасність.

Історичність є актуальністю адогматичного філософування, часовим виміром досконалості загальної культури людства, яке невпинно прагне пізнати сенс свого буття. У досягненні цієї високої мети у нього, крім розуму і віри, інших засобів немає. І те, що людство переслідують час від часу лиха та потрясіння, свідчить про наявність глибокого парадоксу у відношеннях між розумом та вірою – спробою взаємного подолання у визначенні цієї найвищої істини буття замість того, щоб стати поряд на одному аксіологічному рівні, позначеному фундаментальним принципом «віра є ентелехія розуму». У широкому сенсі ця формула була, є і буде ментальною ареною зіткнення різних філософських систем і течій за право бути домінуючим світоглядом, що поглинає в собі досвід минулого, реалії сучасності та перспективи майбутнього. Європейський адогматизм визрів у цій боротьбі онтологічно і креативно. Певний час, перебуваючи у латентному стані під поверхнею різних критичних філософій та в глибинних думках мислителів, які протистояли наступу раціоналізму, він набував характерних для нього ознак, форми та змісту. С. Кіркегор і Л. Шестов стали виразниками головних ідей адогматизму, залишивши після себе творчу спадщину, яка містить у собі величезний інтелектуальний потенціал, здатний за відповідних умов історико-філософського аналізу перетворитися на сучасну критичну парадигму європейського адогматизму. Дослідницьке поле, яке окреслюється умовними межами його ідейного змісту, виявилось досить різноплановим, багатоаспектним та продуктивним з точки зору взаємодії з філософськими течіями скептизму, нігілізму і постмодернізму.

Становлення європейського адогматизму як філософії критичного мислення відбулося на онтологічному підґрунті фідеїстичної інтроспекції С. Кіркегора та метарефлексії Л. Шестова, що обумовило екзистенційний прорив філософської думки за межі парадоксальності й абсурдності людського буття і тим самим відкрило шлях до його адогматичного сприйняття.

С. Кіркегор своїм філософуванням довів, що хоча розум відкриває нам очі на світ, але він нічого не сповіщає про те, що з побаченого робить з нас людину; лише віра відкриває нам горизонт, де ми впізнаємо суто людське.

Метафізичний постулат «віра є ентелехія розуму» дає можливість встановити онтологічний зв'язок між цими основоположними філософськими категоріями і слугує підставою обґрунтування концепції інтегрального раціоналізму. Методологічна трансформація філософських ідей і сутнісних рис адогматизму в концептуальні засади інтегрального раціоналізму свідчить про конструктивні можливості адогматичного мислення, спрямованого на гармонійне поєднання філософських, наукових та релігійних форм пізнання світу.

Спираючись на концептуальні засади інтегрального раціоналізму і уявлення С. Кіркегора про внутрішні світи індивіда, здійснена спроба логіко-інтуїтивної реконструкції віртуальної реальності з метою розширення меж адогматичного мислення.

Концепція адогматизму слугує теоретико-методологічною підставою вирішення актуальної проблеми взаємодії офіційної науки і так званої паранауки, яка набула особливої гостроти останнім часом, і вироблення стратегії порозуміння між ними у площині втілення засад інтегрального раціоналізму.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографія:

Петрушов В.М. Європейський адогматизм: історико-філософська ретроспектива, сучасні інтенції. – Харків: Вид-во УкрДАЗТ, 2007. – 376 с.

Статті у наукових фахових виданнях

1 Петрушов В.М. Атакуючий адогматизм // Мультиверсум. Філософський альманах. – К.: Український центр духовної культури, 2006. - Вип. 52. - С. 154-156.

2 Петрушов В.М. Античний скептицизм як висхідна форма європейського адогматичного мислення // Мультиверсум. Філософський альманах. – К.: Український центр духовної культури, 2006. - Вип. 53. – С. 56-64.

3 Петрушов В.М. Адогматизм Лева Шестова як вирок сучасному розуму // Мультиверсум. Філософський альманах. – К.: Український центр духовної культури, 2006. - . Вип. 59. – С. 56-65.

4 Петрушов В.М. Контрадикторні фрагменти філософії Лева Шестова у контексті феноменології Едмунда Гуссерля // Філософські обрії. Науково-теоретичний часопис інституту філософії ім. Г.С. Сковороди НАН України. – Київ-Полтава, 2006. - Вип. 16. – С. 3-12.

5 Петрушов В.М. Адогматичний дух Заратустри в суперечці з вічним блаженством Квідама // Наукові записки Харківського університету повітряних сил. Соціальна філософія. Психологія. – Харків: ХУПС, 2007. – Вип. 3(29). – С. 39-44.

6 Петрушов В.М. Адогматичний контекст наукових і «антинаукових» поглядів на проблему «можливості неможливого» // Вісник Харківського Національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія: Теорія культури і філософія науки. – Харків, 2007. - № 791 – С. 98-105.

- 7 Петрушов В.М. Кіркегорівська критика неспроможності спекулятивного мислення бути підґрунтям сприйняття християнства // Філософські пошуки. — Львів-Одеса: Cogito – Центр Європи, 2007. – Вип.. 25. – С. 215-232.
- 8 Петрушов В.М. Кіркегор і Гегель: два погляди на історичність християнства // Культура народів Причорномор'я. Научный журнал. — Симферополь, 2007. - №118 – С. 113-117.
- 9 Петрушов В.М. Контрадикторні фрагменти філософії // Філософські обрії. Науково-теоретичний часопис інституту філософії ім. Г.С. Сковороди НАН України. – Київ-Полтава, 2007. — Вип. 17. – С. 16-29.
- 10 Петрушов В.М. Ретроспективна актуалізація творчості Лева Шестова в інтерпретації Альбера Камю // Мультиверсум. Філософський альманах, – К.: Український центр духовної культури, 2007. - Вип. 66. – С. 123-133.
- 11 Петрушов В.М. Ф. Ніцше – Л. Шестов; «по той бік добра і зла» // Наукові записки Харківського університету повітряних сил. Соціальна філософія. Психологія. – Харків: ХУПС, 2007. – Вип. 2(28). – С. 108-116.
- 12 Петрушов В.М. Екзистенціальний простір європейського мислення в поєднанні віри і розуму (У площині думок С. Кіркегора і Л. Шестова) // Гуманітарний часопис. Харківський національний аерокосмічний університет ім. М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний університет», 2007. – №4 – С.12-22.
- 13 Петрушов В.М. Абсурд і парадокс як модуси адогматичного мислення// Наукові записки Харківського університету повітряних сил. Соціальна філософія. Психологія. — Харків: ХУПС, 2008 — Вип. 1(30). – С. 50-56.
- 14 Петрушов В.М. Адогматичні вияви постмодернізму// Філософські проблеми гуманітарних наук. Наукове видання Київського національного університету ім. Т.Г. Шевченка. – Київ, 2008. – №12–13. – С. 83-88.
- 15 Петрушов В.М. Адогматичні екзистенціали у філософії Л. Шестова. // Вісник національного технічного університету України (Київський політехнічний інститут). Філософія, психологія, педагогіка. — Київ: КПІ. 2008. – №1(22) – С. 55-61.
- 16 Петрушов В.М. Археологія скептицизму – концептуальне відображення сучасного адогматизму//Мультиверсум. Філософський альманах. – Київ, 2008. – Вип. 69. – С.68-75.
- 17 Петрушов В.М. Аспектність трансверсального розуму та його адогматична складова. (У контексті європейської мультиментальності). // POS OFFICE, Образи часу – образи світу. Вісник Харківського Національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія: Теорія культури і філософія науки. — Харків, 2008. – № 813 – С. 80-92.
- 18 Петрушов В.М. «Від дійсності до можливості» та «від можливості до дійсності» як способи адогматичного сприйняття віртуальної реальності з позиції екзистенціалізму Кіркегора//

Філософські перипетії. Вісник ХНУ ім. В.Н. Каразіна. Серія: Філософія. — Харків, 2008, №812. — С.147-153.

19 Петрушов В.М. Викриття обмеженості «церковної теорії» у відображенні суті християнства// Політехнічний вісник. Збірник наукових праць. — Київ: Вид-во ІНТАС, 2008. — Вип.32. — С. 30-36

20 Петрушов В.М. Європейські інтуїції Л. Шестова і їх сучасні проєкції// Гуманітарний часопис. Харківський національний аерокосмічний університет ім. М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут». — Харків, 2008. — №2. — С. 5-12.

21 Петрушов В.М. Іронічно-скептична філософія С. Кіркегора і місце у ній подвійної рефлексії // Філософські обрії. Науково-теоретичний часопис інституту філософії ім. Г.С. Сковороди НАН України. — Київ-Полтава, 2008. — Вип. 18 — С. 3-12.

22 Петрушов В.М. Онтологічна спорідненість синектичного мислення і шестовського адогматизму // Філософсько-антропологічні студії. — Київ: «Стилос». Дніпропетровськ ДНУ, 2008. — С. 454-461.

23 Петрушов В.М. Трансверсальний розум — некласична онтологія адогматизму// Філософські обрії. Науково-теоретичний часопис інституту філософії ім. Г.С. Сковороди НАН України. — Київ-Полтава, 2008. — Вип.19. — С. 3-15.

24 Петрушов В.М. Екзистенція сумніву та феномен скептицизму // Гуманітарні студії. Збірник наукових праць. Київський національний університет ім. Т.Г. Шевченка. — Київ, 2008. — Вип. 3. — С. 81-89.

25 Петрушов В.М. Адогматизм — постмодернізм: метафілософський дискурс// Мультиверсум. Філософський альманах. — К.: Український центр духовної культури, 2008. — Вип. 71. — С. 101-109.

У інших виданнях

1 Петрушов В.М. Конструююча роль філософії у розбудові української культурної ідентичності // Культура у філософії ХХ століття. Матеріали 1У Харківських Міжнародних Сковородинівських читань. — Харків, 1997. — С. 270-271.

2 Петрушов В.М. Інтегральний раціоналізм як методологічна основа синтезу філософії, науки і релігії // Проблема раціональності наприкінці ХХ століття. Матеріали У Харківських Міжнародних Сковородинівських читань. — Харків, 1998. — С. 165-166.

3 Петрушов В.М. Онтологічне обґрунтування справедливості. // Ідея справедливості на схилі ХХ століття. Матеріали УІ Харківських Міжнародних Сковородинівських читань. — Харків, 1999. — С. 170-171.

4 Петрушов В.М. Протестантське підґрунтя екзистенціальної комунікації К. Яспера // Обрії комунікації та інтерпретації. Матеріали УІІІ Харківських міжнародних Сковородинівських читань. — Харків, 2001. — С. 79-80.

5 Петрушов В.М. Чи православний сектант-проповідник, чи оригінальний філософ, український інтелігент // Філософська спадщина Г.С. Сковороди і сучасність. Матеріали ІХ Харківських Міжнародних Сковородинівських читань. (до 280 річчя Г.С. Сковороди) — Харків, 2002. — С. 176-180.

6 Петрушов В.М. Розуміння свободи у стоїків та його місце у європейській філософії // Проблеми свободи у теоретичній та практичній філософії. Матеріали Х Харківських Міжнародних Сковородинівських читань 26-27 вересня 2003. — Харків, 2003. — С. 71-73.

7 Петрушов В.М. Анамнезіс Платона і його значення для сучасних епістемологічних пошуків // Філософія і література. Матеріали ХІ Харківських Міжнародних Сковородинівських читань. 24-25 вересня 2004. — Харків, 2004. — С. 94-96.

8 Кравченко П., Петрушов В. Рецензія на книгу: В.В. Ільїна «Апологія ірраціонального. Філософія для тебе» - Київ: Вид-во Європейського університету, 2005. — 232 с. // Філософські обрії. Науково-теоретичний часопис інституту філософії ім. Г.С. Сковороди НАН України. — Київ-Полтава, 2007. - №17. — С.279-284.

9 Петрушов В.М. Історія української філософії як складова частина нормативного вузівського курсу філософії // Університетська філософія в ретроспективі та перспективі (до 200-річчя Харківської університетської філософії). Матеріали ХІІ Харківських Міжнародних Сковородинівських читань 25 лютого 2005. — Харків, 2005. — С. 84-86.

10 Петрушов В.М. Адогматизм Л. Шестова як вирок сучасному розуму. // Філософські стратегії ХХІ століття. Матеріали ХІУ Харківських Міжнародних Сковородинівських читань 29-30 вересня 2006. — Харків, 2006. — С. 60-62.

11 Кравченко П., Петрушов В. Філософія творення «організованого суспільства» в Україні. Рецензія на книгу: В.П. Андрущенко. Організоване суспільство. Проблема організації та суспільної самоорганізації в період радикальних трансформацій в Україні на рубежі століть: досвід соціально-філософського аналізу. — Київ: тов. «Атлан-ЮЄмСі», 2006. — 488с. // Філософські обрії. Науково-теоретичний часопис інституту філософії ім. Г.С. Сковороди НАН України. — Київ-Полтава, 2007. - №18. — С. 281-289.

12 Петрушов В.М. Парадокс віри — абсурд буття: проблемне поле екзистенційного адогматизування // Історико-філософські читання, колізії синтезу філософії і релігії в історії

вітчизняної філософії (до 180-річчя Памфила Юркевича). Вісник Товариства Російської філософії при Українському філософському фонді. Полтава, 2007. — Вип. 7. — С. 293-299.

13 Петрушов В.М. *Sola Fide* - екзистенціальний вимір адогматичного мислення // Г.С. Сковорода і образи філософії. Збірка наукових статей. —Харків: Майдан, 2007. – С. 162-177.

14 Петрушов В.М. Деякі особливості проведення метафізичного експерименту // Матеріали 1X Міжнародної науково-практичної конференції «Людина, культура, техніка у новому тисячолітті» 22-23 квітня 2008. Національний аерокосмічний університет ім. М.Є. Жуковського «ХАІ». —Харків, 2008. – С. 50-51

15 Петрушов В.М. Креативні інтенції адогматизму Лева Шестова // Дні науки філософського факультету - 2008. Київський національний університет ім. Т.Г. Шевченко. Міжнародна наукова конференція (16-17 квітня 2008 року). Матеріали доповідей та виступів. — Київ, 2008. – С. 43-44.

АНОТАЦІЯ

Петрушов В.М. Філософія європейського адогматизму: парадокс віри С. Кіркегора і *sola fide* Л. Шестова. - Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософських наук за спеціальністю 09.00.05 – історія філософії. Дніпропетровський національний університет. Дніпропетровськ, 2008.

У дисертації здійснена розробка концепції європейського адогматизму.

Адогматичне мислення виводиться з античного скептицизму і пов'язується з екзистенціальною філософією, зокрема філософією С.Кіркегора і Л.Шестова.

Термін «європейський адогматизм» з'являється в авторській інтерпретації в контексті узагальненого аналізу критичних течій скептицизму, нігілізму і постмодернізму, кожна з яких стає джерелом ментально-креативних та онтологічних особливостей адогматизму. Вбираючи в себе найбільш плідні ідеї цих філософій і надаючи їм нових синтетичних смислів та значення, адогматизм поступово перетворюється в самостійну парадигму, спрямовану на виявлення й аналіз найбільш гострих суперечностей буття та мислення (абсурду, парадоксів, контрадикцій).

Основний дискурс розгортається на текстовому підґрунті праць С.Кіркегора, Л.Шестова як найбільш видатних фундаторів європейського адогматизму в тісному полемічному сплетінні з думками Ф.Ніцше, Е.Гусерля, М.Гайдеггера, А.Камю, М.Бердяєва та інших представників критичного філософського знання.

Екзистенційний простір європейського мислення проаналізовано в поєднанні віри і розуму, що дало можливість сформулювати метафізичний постулат «віра є ентелехія розуму» і тим самим встановити онтологічний зв'язок між цими основоположними філософськими категоріями.

На підставі розгорнутого тлумачення цього постулату запропонована концепція інтегрального раціоналізму, яка спрямована на гармонійне поєднання філософських, наукових та релігійних форм пізнання світу.

Ключові слова: адогматизм, екзистенціалізм, парадокс віри, абсурд, *sola fide*, інтегральний раціоналізм, «археологія» скептицизму, подвійна рефлексія, можливість неможливого.

АННОТАЦІЯ

Петрушов В.Н. Философия европейского адогматизма: парадокс веры С. Кьеркегора и *sola fide* Л. Шестова. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора философских наук по специальности 09.00.05 – история философии. Днепропетровский национальный университет. Днепропетровск 2008.

В диссертации осуществлена разработка концепции европейского адогматизма. Показано, что он является неотъемлемой частью европейского мышления, которая объединяет в себе твердость философской традиции критического мировосприятия и творческую вариативность нынешнего мышления, интеллектуальной силой, которая опирается на историю и современность.

Термин «европейский адогматизм» впервые появляется в авторской интерпретации в контексте обобщенного анализа критических течений скептицизма, нигилизма и постмодернизма, каждое из которых становится источником ментально-креативных и онтологических особенностей адогматизма. Вбирая в себя наиболее плодотворные идеи этих философий и давая им новые синтетические смыслы и значения, адогматизм постепенно превращается в самостоятельную

парадигму, направленную на выявление и анализ наиболее острых противоречий бытия и мышления (абсурда, парадоксов, контрадикций). Значительный потенциал научной новизны, который содержится в работе, определен проведенной демаркацией между религиозной философией адогматизма с одной стороны, и магистральной критической традицией западной философии, включая трансцендентальный критицизм вместе с критическим рационализмом, с другой.

Становление европейского адогматизма как философии критического мышления осуществилось на онтологической почве фидеистической интроспекции С. Кьеркегора и метарефлексии Л. Шестова, что и обусловило экзистенциальный прорыв философской мысли за пределы парадоксальности и абсурдности человеческого бытия и тем самым открыло путь к его адогматическому восприятию. В результате проведенного исследования позиций этих мыслителей основополагающими понятиями адогматизма оказываются «парадокс веры» и «sola fide». В диссертации выявлено огромное значение личностного примера философствования С.Кьеркегора, который довел, что прибегая к научно-объективным истолкованиям христианства, мы попадаем лишь в обман, и тем глубже, чем больше пытаемся возвеличить разум над верой: разум открывает глаза на мир, но он нам ничего не сообщает о том, что именно из увиденного делает из нас человека; лишь вера идет навстречу риску и неопределенности, открывает нам горизонт, на котором мы узнаем истинно человеческое.

Наративный анализ текстологического корпуса творческого наследия Л.Шестова позволил выделить два наиболее критических аспекта его философствования: контрадикторные фрагменты открытой полемики с другими мыслителями и применение им так называемых адогматических экзистенциалов, которые воспроизводят яркую палитру суждений философа в адогматически-экзистенциальном контексте.

На основе современной рефлексии адогматизма выявлен феномен мультиментальности, присущий современному европейскому сообществу, который обусловил новую модель разума – трансверсального разума (В. Вельш). Этот разум многоаспектно дополняется адогматизмом и это делает их генетически родственными формами современного мышления.

В результате рассмотрения экзистенциального пространства европейского мышления в соединении веры и разума, с позиции адогматизма сформулирован метафизический постулат: «вера есть энтелехия разума» и тем самым установлена онтологическая связь между этими основополагающими философскими категориями. На основе развернутого истолкования этого постулата предложена философская концепция интегрального рационализма, направленного на гармоническое соединение философских, научных и религиозных форм познания мира.

Ключевые слова: адогматизм, экзистенциализм, парадокс веры, абсурд, sola fide, интегральный рационализм, «археология» скептицизма, двойная рефлексия, возможность невозможного.

SUMMARY

Petrushov V.M. The philosophy of European adogmatism: the paradox of faith by S. Kirkegora and sola fide L. Shestova. - Manuscript.

Dissertation for obtaining doctors degree of philosophic sciences, speciality 09.00.05 – the History of philosophy. Dnipropetrovsk National University. Dnipropetrovsk, 2008.

The development of conception of European adogmatism is made in the dissertation.

Adogmatic thinking is inferred from ancient skepticism and connected with existential philosophy, in particular of S.Kirkegor and L.Shestov.

The term “European adogmatism” appears in author’s interpretation in the contest of general analysis of critical trends of skepticism, nihilism and post-modernism, each of them becomes the source of mental-creative and ontological peculiarities of adogmatism. Including the most fruitful ideas of these philosophies and giving them new synthetical meaning and significance ,adogmatism gradually transforms into independent paradigm, directing at revealing and analysis of (absurdity, paradoxes, contradictions).

The main discussion is based upon the works of S.Kirkegor, L.Shestov as ones of the most outstanding founders of European adogmatism in close polemic interconnection with the thoughts of F.Nitchshe, E.Guserl, M.Haydegger, A.Kamu and other representatives of critical philosophical knowledge.

Existential speciousness of European thinking is analyzed from the point of view of uniting of faith and mind what gives the opportunity to formulate the methaphysical postulate “faith is the entelechy of mind” and in such a way makes an ontological interconnection between these principal philosophic categories.

The conception of integral rationalism was offered on detculed explaining of this postulate, this conception is directed to harmonical uniting of philosophical, scientific and religious forms of studying the world.

Key words: adogmatism, existansialism, the paradox of faith, absurdity, sola fide, integrational rationalism, “archeology” of skepticism, double reflection, the possible of impossible.

Петрушов Володимир Миколайович

**ФІЛОСОФІЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО АДОГМАТИЗМУ:
ПАРАДОКС ВІРИ С. КІРКЕГОРА І SOLA FIDE Л.ШЕСТОВА**

спеціальність 09.00.05 – історія філософії

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора філософських наук

Надруковано згідно з оригіналом автора

Відповідальний за випуск

д.філос.н., проф. Ярошовець В.І.

Підписано до друку „ 11” вересня 2008 р.

Формат 60 x 90 1/16. Папір для множних апаратів.

Ум. друк. арк. 1,9. Обл. – вид. арк. 2,0 Безкоштовно.

Замовлення № 442 Тираж 100 прим.

